

УЙДА ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАЪЛИМГА ЖАЛБ ЭТИЛГАН БОЛАЛАРНИ САМАРАДОР ТАЪЛИМГА ЖАЛБ ЭТИШ МУАММО ВА ЕЧИМЛАРИ

М.Х.Жўрахўжаев.

А. Қодирий номидаги ЖДПИ

Махсус педагогика кафедраси ўқитувчиси

Аннотация:

Ушбу мақолада уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган болалар ота-оналари, тиббиёт ва таълим ташкилотларининг ўзаро ҳамкорлик ривожини инклюзив муҳитга жалб этиш муаммоларининг ечими эканлиги ифодаланган.

Калит сўзлар: Уйдаги таълим, имконияти чекланган, ҳамкорлик, ривожланиш, интенсив, алоҳида эҳтиёжли, сенсор, ҳуқуқий-меъёрий, реабилитация.

Аннотация:

В статье говорится, что развитие сотрудничества между родителями детей, занимающихся индивидуализированным обучением на дому, развитие сотрудничества медицинских и образовательных учреждений является решением проблемы включения в инклюзивную среду.

Ключевые слова: Домашнее образование, инвалидность, сотрудничество, развитие, интенсивная терапия, особые потребности, сенсорная, юридическая, реабилитация.

Бугунги кунда имконияти чекланган болаларни сони дунё бўйича икки юз миллиондан ортиб кетди. Жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсонлари бўлган болаларни ўқитиш, тарбиялаш ва ижтимоий ҳаётга тайёрлаш масаласи халқаро ташкилотлар томонидан кенг тадқиқ этиб келинмоқда. Айниқса, сўнгги йилларда махсус ёрдамга муҳтож болаларга бўлган муносабат ва ғамхўрлик дунё миқёсида кескин ўзгара бошлади.

Дунёда болалар ҳуқуқ ва манфаатларини халқаро миқёсда ҳимоя қилишга қаратилган БМТнинг “Халқаро Оила куни” резолюцияси, ЮНЕСКОнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги конвенцияси, “Минг йиллик ривожланиш” ҳамда “Болалар ҳаёт кечириши учун мақбул дунёни яратиш тўғрисида”ги декларациялари, миллий қонунчиликда болалар манфаатларини муҳофаза этишининг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу ўз навбатида, имконияти чекланган болалар учун мос ва сифатли

таълимни ташкил этишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Республикаимиз Халқ таълими тизимида мазкур тоифадаги болаларга таълим-тарбия беришнинг турли шакллари йўлга қўйилган. Мазкур таълим шакллари асосий вазифалари имконияти чекланган болалар учун комплекс ривожланишнинг мақбул моделини шакллантириш орқали шахсни тарбиялаш ва ўқувчиларнинг ижтимоий-ҳиссий ривожланишлари, ҳаётий қобилиятларининг шаклланиши учун зарур коррекцион-ривожлантирувчи таълим муҳитини яратиш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида: "... “жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, катъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш” [1] каби устувор вазифалар белгиланиб, бу борада имконияти чекланган болаларни ўқитишнинг мақбул ва қулай шаклини қўллаш, бу жараён мазмунини, механизмаларини такомиллаштириш, имконияти чекланган болаларни мустақил ҳаётга тайёрлашнинг махсус методикаларини ислоҳ қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2015 йил 30 июнда 2691-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган Ўзбекистон Республикаси Халқ Таълими Вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни Сақлаш Вазирлигининг “Жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсонли бўлган ҳамда узоқ вақт даволанишга муҳтож болаларнинг уйда яқка тартибда таълим олишларини ташкил этиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги қарори, 2020 йил 13 октябрдаги ПҚ–4860 сонли “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Президент қарори шунингдек, мазкур фаолиятга тегишли

бошқа меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация муайян даражада хизмат қилади.

Жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсонли бўлган, жумладан, ақлий ривожланишида нуқсонли бўлган болаларга таълим-тарбия бериш жараёнининг турли жиҳатлари В.Раҳманова, П.Пулатова, Г.Садиқова, М.Ҳақимова, Д.Нуркелдиева, М. Ҳамидова, Л.Нурмухамедова, Ш.Амирсайдова, Н.Мусаева томонидан ўрганилган. Жумладан, Л.Нурмухамедованинг “Оилада ногирон фарзандни тарбиялашнинг педагогик хусусиятлари” мавзусидаги номзодлик диссертациясида ривожланишида нуқсонли бўлган болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш, оилавий ҳаётга тайёрлаш масаласи махсус тадқиқ этилган.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) олимларидан А.П.Азаровнинг илмий-тадқиқот ишларида муаммонинг назарий жиҳатлари ўз ифодасини топган бўлса, М.И.Буянов, И.В.Гребенников, Е.П.Ильин, И.Ю. Кульчицкая, М.Г.Личутина, И.Ф.Харламов, И.Н.Чернова, С.Штейнларнинг педагогик тадқиқотларида оила ва болаларни ижтимоий ҳимоялашга йўналтирилган фаолият мазмуни кабилар илмий ўрганилган.

Оила тарбияси ва имконияти чекланган болаларни оилада ўқитиш ва ҳаётга тайёрлаш масалалари хорижлик олимларидан Э.Ле Шам, Бенжамин Спок, Ада Делла Торре, Мария Земска Клинтон Хиллари Родем, А.С.Kinscy, W.B.Pomeroy, С.Е.Martin, А.К.Kreutner, Judi Hall кабилар томонидан ўрганилган.

Уй шароитида олиб бориладиган таълим шакли деганда биз имконияти чекланган болаларга тузатувчи-ривожлантирувчи, ижтимоий-педагогик, тиббий ва психологик ёрдам кўрсатадиган, оилавий муҳитда олиб бориладиган кўп функционал таълим ва тарбия тизимини тушунамиз.

Имконияти чекланганлик тушунчаси ҳаётнинг чекланишига олиб келадиган ва ижтимоий ҳимояни тақозо этадиган касалликлар, шикастланиш оқибатлари ёки нуқсонлар натижасида вужудга келган функцияларининг доимий бузилиши билан соғлиғи бузилган шахслардир.

Имконияти чекланганлик жисмоний, психологик, ҳиссий, ижтимоий, маданий ва бошқа тўсиқлар туфайли имконияти чекланган шахснинг жамият билан бирлашишига ва унда фаол ҳаёт кечиришга тўсқинлик қиладиган имкониятларнинг чекланиши сифатида талқин этилади .

Бола имконияти чекланганлигининг ўзига хос хусусияти шундаки, ҳаёт фаолиятининг чекланиши юқори ақлий функцияларни шакллантириш, билим ва кўникмаларни ўзлаштириш, шахсни шакллантириш пайтида юзага келади. Шу маънода, болаларнинг имконияти чекланганлиги жиддий муаммо ҳисобланади, чунки у нафақат шахснинг намоён бўлишига, балки умуман унинг шаклланишига чекловлар қўяди. Имконияти чекланган болаларга нисбатан "алоҳида эҳтиёжли болалар" ва "имконияти чекланган болалар" атамалари синоним сифатида ишлатилади.

Республикамызда имконияти чекланган узоқ муддат даволанишга муҳтож бўлган 13300 нафар мактабга қатнаш имкони бўлмаган қуйидаги 4 та турда ажратиб кўрсатилган яъни: 1) соматик касалликлари; 2) психоневрологик касалликлари; 3) хирургик касалликлари; 4) тери касалликлари мавжуд бўлган болалар уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилганлар. Мактабдаги юкламаларни бажариш соғлом бола учун осон иш эмас, демак оғир касал болалар учун улар булар баъзан чидаб бўлмас ҳолга келади.

Уйдаги таълимнинг ижобий томонлари - бу болага ишлаш имкониятини берадиган индивидуал режаси ва таълим тезлиги; нафақат кун давомида балки бутун ҳафта давомида доимий равишда чекланган индивидуал юкламалар билан белгиланади.

Бола билан индивидуал иш олиб бориш унинг иш суръати, меҳнат қобилияти, чарчоқ ва бошқаларни ҳисобга олишга имкон беради, шунингдек, имконияти чекланган болалар ва ўспиринларни жамият ва мактабдан ажратилишини қоплайди.

Турли хил соғлиқ муаммолари бўлган болаларни ўқитиш ва тарбиялашни ўз ичига олган махсус таълим: ҳиссий, интеллектуал, нутқий, моторли,

эмоционал-иродали ривожланишдаги оғишларда уй шароитида таълим муҳим ўрин тутди. [2].

Уйда болага дарс берадиган ўқитувчи ўқувчи билан кўп ҳолларда яқка тартибда кўп вазифаларни бажаради, лекин уларни ҳал қилиш учун маълум психологик-педагогик даражадаги тайёргарлик ва аниқ тузатиш ва ривожлантириш қобилиятлари керак, шунингдек тизимда ўқитувчи - ўқувчи - ота-она шахслараро муносабатларнинг махсус тизимини барпо этиш керак. [3].

Психологик-педагогик адабиётлар ва махсус тадқиқотлар таҳлили шуни хулоса қилишга имкон берадики: ҳозирги вақтда уй шароитида таълимни тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар нашр этилган, амалий иш тажрибаси тўпланган аммо таълим муассасасида қатнаша олмайдиган ўқувчи билан тузатиш ва ривожлантириш ишлари, уйда таълимнинг илмий асосланган самарали моделлари мавжуд эмас. Бизнинг фикримизча уйда таълим сифат самарадорлигини ошириш ва уйда ўқиётган болалар ва ўспиринларнинг ижтимоийлашуви муаммосини ҳал қилиш учун бу масалалар ечими ишлаб чиқилиши керак.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда уйда болаларни ўқитишнинг замонавий амалиёти-ўқитишнинг номукамал шакллари ва мазмуни, суръати, воситалари ва усуллари билан боғлиқ бир қатор қийинчиликларни бошдан кечирмоқда ;

-узоқ муддатли касал болаларнинг саломатлиги ҳолати ва когнитив қобилиятларининг ривожланиш даражасини ҳисобга оладиган таълим дастурлари ва ўқитиш технологияларининг етарли эмас;

-шахсий компьютер ва ахборот технологиялари имкониятларидан етарли даражада фойдаланилмапти.

- умумтаълим муассасаларида уйда индивидуал равишда тузатувчи ва ривожлантирувчи таълимни олиб боришга қодир бўлган малакали педагог кадрлар мавжуд эмас, шунингдек, ривожланишида нуқсонли бўлган ўқувчилар

учун, шу жумладан интеллектуал ривожланишида нуқсонли бор ўқувчилар учун уй таълими муаммоси бўйича маълумот етарли даражада эмас.

Шундай қилиб, республика миқёсида уй таълими бўйича етарли даражада назарий тушунишни ва амалий амалга оширишни талаб қиладиган бир қатор муаммолар пайдо бўлди. Ҳозирги вақтда имконияти чекланган ўқувчиларни уйда ўқитиш бўйича чет элда маълум тажриба тўпланган. Ушбу тажриба жаҳон педагогикасининг муҳим таркибий қисми сифатида қўшимча ўрганишни ва такомиллаштиришни, тузилишини талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони. – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда
2. Қодирова Ф.У. Мактаб ва оила ҳамкорлиги масалаларининг малака ошириш курсларида ҳал этилиши орқали ўқувчиларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашга эришиш.// “Малака ошириш тизимида бошланғич таълим фанларини ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш: муаммо ва ечимлар”. Тошкент ВХТХҚТМОИ, Республика илмий-амалий конференция материалари тўплами. Тошкент, 2017. –Б. 89-92.
3. Интерфаол ўқув муҳити имконияти чекланган болаларни ижтимоий ҳаётга самарали тайёрлаш омили сифатида.// “Халқ таълими педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишда педагогик инновациялар”. А.Авлоний номидаги ХТХҚТМОИ. Республика илмий-амалий конференция материалари тўплами. Т., 2013. –Б. 239-241.
4. Muzaffarova, X. (2020). THE CORRECTIVE IMPORTANCE OF INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH DISABILITIES. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(94). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/2537
5. Muzaffarova, X. (2020). ДИДАКТИК ЎЙИН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ – ПЕДАГОГИК ФЕНОМЕН СИФАТИДА. *Архив Научных Публикаций*

13. Muzaffarova, X. (2020). Maxsus maktablarida ma`naviy-ma`rifiy ishlarning o'ziga xosligi . *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(81)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6727
14. Muzaffarova, X. (2020). ESHITISHIDA NUQSONI BOR O'QUVCHILARIGA ARIFMETIK AMALLARNI BAJARISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(81)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6750
15. Muzaffarova, X. (2020). Duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik - korreksion ishlarni to'g'ri tashkillashtirish usullari. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(80)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6731
16. Muzaffarova, X. (2020). Sinfдан va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va ularga bo'lgan talablar . *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(80)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6737
17. Muzaffarova, X. (2020). Логопедик машғулотларда болалар сўз бойлигини ошириш бўйича таълимлар. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(80)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6743
18. Muzaffarova, X. (2020). Duduqlanish va uni korreksiyalash bo'yicha olib boriladigan logopedik ishlar : Хотин-қизларнинг фан, таълим, маданият ва инновацион технологияларни ривожлантириш соҳасидаги ютуқлари 2019 йил 17-18 май 305 бет . *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(72)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6304
19. Muzaffarova, X. (2020). Dizartriyani bartaraf etish bo'yicha olib boriladigan logopedik ta'sir tizimi : Хотин-қизларнинг фан, таълим, маданият ва инновацион технологияларни ривожлантириш соҳасидаги ютуқлари. 2019 йил 17-18 май 307 бет . *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(70)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6308
20. Muzaffarova, X. (2020). Ўқитиш жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланиш масалалари: Ўқитиш жараёнида педагогик технологиялардан

фойдаланиш масалалари. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(39). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6017

21. Muzaffarova, X. (2020). Boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik mahorati . *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(14), 1-1. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3790

22. Muzaffarova, X. (2020). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МЕДИАТА'ЛИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ: «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS». *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(09), 9. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/2712

23. Muzaffarova, X. (2020). INTELLEKTIDA NUQSONI BO'LGAN МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(09), 9. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/2708

24. Muzaffarova, X. (2020). Мактабгача таълим жараёнига мультимедиа технологиясини татбиқ этиш. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(9). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/843

25. Muzaffarova, X. (2020). Aqli zaif o'quvchilarning muloqot munosabatlarining pedagogik – psixologik asoslari. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 6(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/591

26. Muzaffarova, X. (2020). Инклюзив таълим - ёш авлодни ижтимоий ҳимоялашнинг муҳим омили сифатида. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 5(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/602

27. Muzaffarova, X. (2020). INTELLEKTIDA NUQSONI BO'LGAN МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/231

28. Muzaffarova, X. (2020). Identification of mentally retarded children: Identification of mentally retarded children. *Архив Научных Публикаций*

